

RECENZE

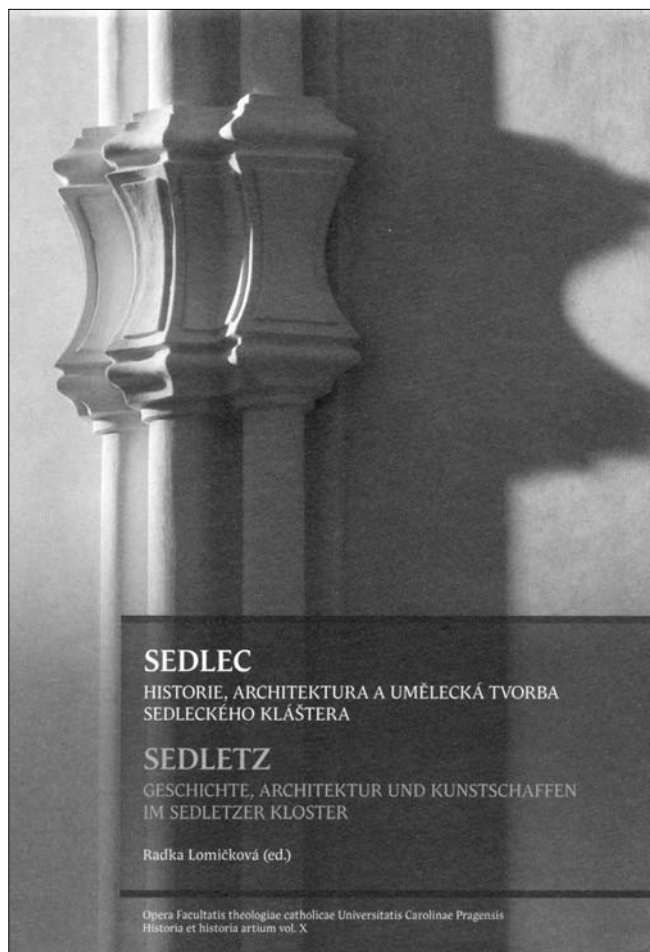
SEDLEC. HISTORIE, ARCHITEKTURA A UMĚLECKÁ TVORBA SEDLECKÉHO KLÁŠTERA VE STŘEDOEVROPSKÉM KONTEXTU KOLEM ROKU 1300 A 1700

Sborník z mezinárodního symposia v Kutné Hoře. Praha 2009, 586 stran včetně fotografické a grafické dokumentace. Vydala Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. (ed. R. Lomičková)

Zásluhou Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Institutu für Kunst und Musikwissenschaft der Philosophischen Fakultät der Technischen Universität Dresden bylo uskutečněno v září roku 2008 v Kutné Hoře mezinárodní symposium **Sedlec: historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700**. Podnětem ke konání symposia bylo dokončení osm let trvající celkové obnovy klášterního kostela Nanebevzetí P. Marie v Sedlci. Recenzovaná publikace je sborníkem příspěvků z tohoto symposia. Sborník je v souladu s podtitulem rozdělen na celkem tři základní oddíly: Historie, architektura a umělecká tvorba. První dva ze tří vyjmenovaných oddílů jsou dále pro přehlednost členěny na menší kapitoly, vymezující jednotlivé tématické celky. Obsahem všech tří oddílů jsou příspěvky, které byly na sympoziu předneseny, nebo do symposia zaslány. Autoři příspěvků jsou především historici umění a historici, včetně příbuzných oborů, zabývající se danou problematikou. Kromě českých badatelů jsou mezi autory rovněž odborníci ze střední Evropy. Součástí jednotlivých článků je příloha složená z černobílých fotografií, případně včetně grafické dokumentace. Poznámkový aparát u všech textů odkazuje úspornou formou na seznam příslušné literatury, který doprovází každý článek.

Cílem této recenze je stručné zhodnocení posuzovaného sborníku, nahlížené zejména z hlediska uměleko-historického významu kláštera, a to zvláště v době stavby gotického klášterního kostela v období kolem roku 1300. Proto se soustředíme na ty příspěvky, které se týkají takto vymezeného tématu.

Je nutno předeslat, že význam architektury sedleckého klášterního kostela a jeho středoevropský kontext je odborné uměleko-historické veřejnosti dlouhodobě znám. A to v obou nejvýznamnějších etapách stavebního vývoje, tj. v době vzniku kostela na přelomu 13. a 14. století a dále v období jeho barokní přestavby kolem roku 1700. I přes dlouhodobé úsilí řady badatelů existují stále otázky, které je možno si klást a na něž je třeba hledat odpovědi. Příčiny tohoto jevu jsou v zásadě dvojí. Jednak je období vzniku sedleckého gotického klášterního kostela z hlediska vývoje evropské sakrální architektury mimořádně významné, které bude ještě dlouho fascinovat celé generace badatelů, a dále jde o období, ve kterém oblast východně od Rýna postupně začala hrát v tomto vývoji mimořádně významnou,

až vůdčí roli. A české země se do tohoto vývoje – poprvé ve své historii – rovněž plnohodnotně zapojily. Proto onen zcela oprávněný dlouhodobý zájem českých a evropských badatelů.

Obsahem úvodního příspěvku Jiřího Kuthana je role Václava II. jako zakladatele a pořizovatele uměleckých děl. Náhled autora opřený o desetiletí trvající systematický výzkum architektury doby vlády Přemyslovců, jeho erudice a badatelská odpovědnost, promítající se do všech detailů textu, jsou zárukou kvality předloženého promyšleného nástinu nejvýznamnějších aktivit tohoto krále v oblasti jím iniciovaných a následně vystavěných či pořízených uměleckých děl. Je nesporně obtížné dnes přinést zcela nová zjištění v této oblasti. Uplynulá desetiletí systematického badatel-

ského zájmu české uměnovědy o období Václava II. přinášela postupně v několika vlnách další a další poznatky, které dnes tvoří sumu znalostí velmi slušně zmapovaného terénu, zejména v oblasti cisterciácké architektury, Václavem II. iniciované. Česká uměnověda již dlouhou dobu ví, že oba dva cisterciácké kláštery spojené s osobou tohoto panovníka, totiž Zbraslav a Sedlec, náleží k naprosté špičce evropské sakrální architektury své doby. Obě stavby tvoří jeden celek propojený mnoha historickými a architektonickými vazbami. Je proto logické, že Jiří Kuthan opět zmiňuje obě stavby ve vzájemných souvislostech. Jejich evropský význam je natolik důležitý, že opakování této skutečnosti je vždy přínosné a má svůj pozitivní dopad na badatelské evropské prostředí. Jiří Kuthan zcela právem dále připomíná i relativně méně známé aktivity Václava II. v dalších uměleckých oblastech, jako jsou díla zlatnického umění, typáře královských pečeti apod.

Příspěvek Kateřiny Charvátové, jehož obsahem je rozbor postavy sedleckého opata Heidenreicha, se dotýká mimořádně důležitého tématu. Vzhledem k umělekohistorickému významu sedleckého klášterního kostela je jistě nezbytné neustále se pokoušet objasnit všechny dostupné historické souvislosti, které by mohly pomoci objasnit, kdo mohl mít vliv na architektonickou koncepci sedleckého i zbraslavského klášterního kostela. Jde mimo jiné i o otázky typu, do jaké míry je sedlecký klášterní kostel skutečně českou stavbou, přestože je známo, že většina cisterciáků v českých zemích byly etničti Němci. Nevíme stále, kdo měl jaký vliv na stanovení architektonické koncepce stavby. Nevíme, jakým způsobem se tato koncepce rodila, bylo-li to dílo jednoho člověka, či skupiny lidí. Nevíme, zdali to byl právě Heidenreich, který mohl v důsledku svého výjimečného společenského postavení (např. jako přítel krále Václava II.) ovlivnit koncepci kostela, či kostelů obou (Sedlce i Zbraslavi). Nebo to mohl být dokonce Václav II., který nějakým způsobem zasahoval do architektonické podoby stavby? Jaké byly znalosti krále v oblasti soudobé sakrální architektury, její symboliky apod.? Značné množství informací, které příspěvek Kateřiny Charvátové přináší, obohacuje naše znalosti o prostředí dvora Václava II. a jeho vztahu k duchovním špičkám své doby. Nesporně pozoruhodné jsou uvedené historické vazby na Durynsko, které však nelze podložit nespornými slohovými vazbami mezi českou a durynskou sakrální architekturou této doby.

Další příspěvek, jehož autorem je Marius Winzeler, obrací naši pozornost na vztah sedleckého kláštera a kláštera Marienstern, resp. na opata Heidenreicha a Bernharda III. z Kamence. Osoba Bernharda III. z Kamence hraje jistě v krátkých dějinách vlády Václava II. důležitou roli. Bernhard III. náležel do nejužšího okruhu králových poradců. Pro nás je důležité, že tento muž inicioval založení cisterciáckého kláštera Marienstern v Horní Lužici. Je proto legitimní otázkou, do jaké míry mohl Bernhard III. případně ovlivnit založení (a autor dodává) možná i podobu klášterního kostela na Zbraslavi. Tato otázka si zasluhuje bližší pozornost.¹⁾ Jde o to, že nesporně všechny tři stavby (Marien-

stern, Zbraslav i Sedlec) je nutno zahrnout do proudu reformní architektury doby kolem roku 1300. Vnitřní prostor trojlodní síně kláštera Marienstern se však významně liší od bazilikálního trojlodí klášterního kostela v Sedlci a lze předpokládat (i když to nelze doložit), že i kostela zbraslavského. V zásadě drobný, mimořádně tvarově „moderní“ komorní prostor hornoloužického trojlodí, je založen na působení atektonicky pojatých středních polygonálních pilířů, dokládající ve svém prostorovém konceptu samostatnou variantu vývoje reformní střeoevropské architektury. Naproti tomu sedlecké trojlodí je pevně spjato s porýnskou a jihoněmeckou architekturou této doby (Salem, Niederhaslach apod.), jejíž vliv v Mariensternu nenalezneme. To co obě stavby (Marienstern a Sedlec) spojuje, je jednoznačná orientace na reformní architekturu své doby a na tvorbu nové koncepce sakrálního prostoru, avšak formální prostředky, kterými tohoto cíle obě stavby dosahují, jsou odlišné a mají různé zdroje. To je na této situaci mimořádně zajímavé a dokládá to, že možnosti vývoje reformní architektury ve střední Evropě byly mnohočetné a velmi pestré. Trojlodí mariensternského kostela je velmi blízké trojlodí bývalého klášterního augustiniánského kostela v Erfurtu. Spíše se zdá, že v oblasti Durynska (kde je mimochodem řada staveb této reformní vlny) vznikla početná skupina staveb reformní sakrální architektury, jejíž přesvědčivá podrobná analýza stále nebyla provedena. Autorův pokus o srovnání rakouského Heiligenkreuzu se Sedlecí je obtížné přijmout, neboť v Sedlci byla reforma dotažena daleko dále. Architektura Heiligenkreuzu nedokázala na rozdíl od Sedlce (a nepochybně i Zbraslavi) v mnoha významných ohledech překročit principy klasické a poklasické gotiky, např. v přijetí programové atektoničnosti, a nedosahuje tak v tomto ohledu evropského významu sedleckého kostela. Mimochodem hodnocení o vývojové nevybojnosti lze vztáhnout až na výjimky (Retz, Bad Leonhard in Lavanthal, trojlodí vídeňských minoritů) na celou rakouskou architekturu této doby. Rovněž tak autorův pokus o vytvoření jakési česko-slezsko-rakouské varianty architektonického typu není dle mého soudu založen na reálných základech. Všechny tři uvedené oblasti tvoří samostatné jednotky, které nebyly ve své době propojeny v tomto ohledu zásadními vývojovými vazbami. Každá z těchto oblastí představovala jakousi jednotku, která se po inspiraci západními impulsy a po svém konstituování vyvíjela víceméně samostatně. Podstatný je pohyb ve směru západ-východ a přísun nových myšlenek z Porýní, Vestfálska a dalších oblastí do jednotlivých regionů, jako jsou např. tři autorem zmíněné oblasti a schopnost těchto regionů nové myšlenky přijmout a případně dále obohatit a samostatně rozvinout.

Obsahově velmi bohatý příspěvek Petra Uličného otvírá velmi důležitou otázku možné lokalizace Božího hrobu do prostoru při jižním boku kostela sv. Filipa a Jakuba. Druhé téma jeho práce jsou problémy spojené se Svatým polem, tedy územím rozprostírajícím se kolem kostnice. V této souvislosti je mimo jiné v článku uvedený zajímavý postřeh, spojující cestu opata Mikuláše do Avignonu s možným impulsem k zahájení stavby kostnice. Touto možnou historickou vazbou se dostáváme k velmi složité otázce datování stavby karnaru a staveb s ním slohově souvisejících. Tomuto problému bude třeba v budoucnosti věnovat potřebnou pozornost.²⁾

1) H. Magirus, Der Meißner Dom im Spannungsfeld der Kunst in Mitteleuropa und in Böhmen zwischen 1250 und 1450, Umění LI, 2003, s. 184, připomíná s citací starší literatury dnes neprokazatelnou možnost případného ovlivnění Zbraslavského kostela míšeňským dómem.

Obsahem příspěvku Marca C. Schurra je mimo jiné vztah architektury gotického sedleckého klášterního kostela k soudobým stavbám v Porýní, Vestfálsku i jinde (Salem, Niederhaslach, Kappel apod.). Vzájemným srovnáním příslušných staveb dochází autor ke zjištění, že všechny jím zmíněné stavby reprezentují nejen společný vývojový stupeň, ale sdílejí i formální výtvarné prostředky, které jej reprezentují. Ať již jde o absenci hlavic, vyžlabené profily arkád, výtvarný účinek hladkých stěn atd. Spojení Sedlce se soudobou západoněmeckou cisterciáckou architekturou a architekturou strassburského okruhu je zjevné a není třeba o něm pochybovat. Česká uměnověda si je mimořádného historického významu sedleckého a zbraslavského klášterního kostela vědoma již dlouhou dobu. Je proto dobře, že M. C. Schurr se zařadil mezi badatele, kteří mimořádnou roli sedleckého klášterního kostela již rovněž vnímají. Tento autor např. do své knihy o gotické středoevropské architektuře Sedlec ani Zbraslav nezařadil, z reformní architektury této doby na české půdě do této knihy začlenil pouze klášter ve Zlaté Koruně.³⁾ Bylo by jistě na místě, kdyby v textu jeho příspěvku v recenzovaném sborníku byla adekvátní zmínka o významu i druhého mimořádně důležitého zdejšího cisterciáckého klášterního kostela ve Zbraslavi, který tvoří z vývojového hlediska se Sedlcem neoddělitelný pendant. Přesto je třeba s jeho vývody souhlasit a naznačené vztahy plně potvrdit.

V obdobném tématickém vymezení se drží článek Ulricha Knappa. Jeho obsahem je poměrně podrobné zhodnocení historických souvislostí a uměnovědných poznatků týkajících se kláštera v Salemu a dalších staveb Salemem ovlivněných. K nim autor řadí novostavbu lodě a zvýšení transeptu a chóru kostela cisterciáckého opatství Kappel ve Švýcarsku, paralely v tvarosloví chóru opatského kostela v Zurzachu ve Švýcarsku, obdoby existují u architektury křížové chodby kláštera ve Wettingen, ale i u kostelů v Basi-leji, v Breisachu i jinde. V případě Salemu se pohybujeme tedy opět v oblasti, která je pro okruh sedlecko-zbraslavských staveb jednou z oblastí klíčových, neboť právě ony představují paralely pro reformní stavby na české půdě. V případě autorem uvedených staveb jde o příbuznost se Salemem leckdy jen v jednotlivostech. I tyto vztahy jsou pro české bádání mimořádně důležité, zejména vzhledem ke skutečnosti, že jde mnohdy o stavby našemu bádání zatím bohužel vzdálené, a tím ne příliš známé.

Velmi detailní rozbor některých architektonických prvků katedrály v Krakově představil jako svou pracovní metodu Tomasz Weclawowicz ve své stati o konstrukčním systému tohoto kostela. Komparativní metodou vybraných konstrukčních prvků dospěl k závěrům o jejich možných inspiračních zdrojích a původu. Slohová nejednotnost těchto konstrukčních prvků umožňuje poměrně přesně určit jednotlivé zdroje poučení a inspirace a zároveň nastoluje otázky po cestách, jakými tyto jednotlivé architektonické prvky Evropou putovaly. Hloubka záběru autora je mimořádně inspirující a je dle mého soudu cestou, jak upřesnit exaktním a trpělivým způsobem za pomoci studia historického

kontextu naše poznání o detailním vývoji architektury nejen této doby.

Alexandra Gajewski ve svém příspěvku píše o spojitosti estetiky některých francouzských staveb (Royaumont, Maubuisson a le Lys) s podobou sedleckého klášterního kostela. Za významný dále považuje soulad tradiční cisterciácké záměrné výtvarné prostoty s novými tendencemi progresivní architektury doby vzniku sedleckého klášterního kostela. Obě nastolené otázky jsou hodné pozornosti. Možnost vlivu francouzské architektury doby kolem roku 1300 (kromě tradičních „hraničních“ staveb jako je Strassbourg, Metz apod.) na sakrální architekturu v prostoru východně od Rýna nebývá dle mého soudu dostatečně zkoumána a sleduje se (do značné míry jistě právem) autochtonní vývoj architektury této oblasti. Je otázkou, zdali se francouzská architektura po rozpadu katedrálního Gesamtkunstswerku vyvíjela stejným směrem a shodnou intenzitou jako sakrální architektura v prostoru východně od Rýna. V obecné poloze zdůrazňování souladu cisterciácké prostoty s novými sekularizačními tendencemi v architektuře kolem roku 1300 dle mého soudu nelze přeceňovat. Tyto již víceméně pozdně gotické tendence se totiž vyvíjejí velmi výrazně rovněž v mnoha duchovních prostředích mimo okruh cisterciáckých staveb (městské mendikantské kostely, biskupské i farní kostely apod.) a jsou součástí duchovního bohatství širokých společenství.

V letech 2001–2008 proběhl podrobný a komplexní stavebněhistorický průzkum sedleckého klášterního kostela. Předběžné výsledky byly uveřejněny v roce 2008,⁴⁾ a rovněž tak stať Aleše Pospíšila, který průzkum prováděl, je prozatím textem publikujícím další část výzkumu. Podtitul příspěvku je upřesnění podoby gotické architektury kostela. V textu uvedená fakta nejsou zásadním překvapením, avšak ověření těchto skutečností poctivě provedeným průzkumem je nezbytností a nesporným přínosem. Skutečnost, že kostel byl ve své gotické podobě trojlodní bazilikou s kaplemi při severní straně a se severním ramenem ambitu při jižní straně trojlodí, je potvrzením řadu let předpokládané skutečnosti. Upřesnění podoby klenebního systému a dalších konstrukčních prvků je nepochybným přínosem. Na první pohled by se mohlo zdát, že publikování výsledků průzkumu po částech je poněkud nepraktické a bylo by vhodnější uveřejnit jednotný syntetický text s kompletní informací o výsledcích průzkumu, včetně archeologické části. Problém je v tom, že průzkum stále pokračuje, a proto nelze jeho závěrečné výsledky prozatím shrnout a zveřejnit. Je tedy samozřejmě dobré, že jsou průběžně publikovány alespoň některé dílčí části, průzkumem bezpečně ověřené.

To samé platí i o článku Filipa Velímského s tím, že je třeba se těšit na úplné zveřejnění všech výsledků celého průzkumu kostela včetně veškerých grafických a fotografických příloh.

Na tomto místě si dovoluji vyslovit často diskutovanou otázku, zdali skončil čas syntéz a nastalo období analytického zkoumání exaktního stavebního vývoje jednotlivých staveb. Myslím si, že pracovní metoda tradičního uměnovědného komparativního zkoumání tvarosloví, prostorů atd. a jejich vývoje u gotické sakrální architektury v obec-

2) Nejnověji k tomuto tématu velmi podnětně J. Beránek, Stavební proměny arciděkanství kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, Průzkumy památek XVI, č. 2, 2009, s. 18 n.

3) M. C. Schurr, Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340, München – Berlin 2003.

4) H. Brzobohatá – A. Pospíšil – Z. Stafen – F. Velímský, Příspěvek k poznání stavby kostela Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory, in: Průzkumy památek XV, č. 1, 2008, s. 57–70.

nější poloze a v kontextu velkých regionálních celků neskonzila a ani nikdy skončit nemůže. Je zřejmě jedinou metodou, kterou by měl používat výlučně historik umění, a je autentickým, logickým a legitimním produktem právě této disciplíny. Vyplyvá však z logiky věci, že při užití této metody může dojít k omylům v případech, ve kterých následný stavebněhistorický průzkum prokáže dosavadní nepřesnost datování některých konstrukčních prvků. Ovšem i omyly náleží ke kráse tohoto oboru a jsou součástí jeho vývoje. Z rozumového hlediska nelze sice nic namítat proti názoru, že omylů se můžeme vyvarovat pouze tehdy, máme-li zpracovány nezpochybnitelné detailní stavebněhistorické průzkumy všech zkoumaných staveb. Avšak kolik takových staveb máme takto nezpochybnitelným způsobem zpracováno? Vzhledem k „rychlosti“, se kterou se kvalitní stavebněhistorické průzkumy zpracovávají (to není výtka vůči zpracovatelům těchto průzkumů, spíše jde o poklonu jejich trpělivosti a pokoře!), a vzhledem k počtu staveb takto zkoumaných (tady již o výtce oboru jde – kolik máme např. zpracovaných detailních stavebněhistorických průzkumů městských středověkých kostelů v českých zemích?), by se pokusů o „velké“ syntézy pak několik generací badatelů nedočkalo vůbec.⁵⁾ A dějiny umění by byly ochuzeny o napětí z poznání, z jeho korekcí, třibení metodologických postupů atd.

Rovněž tak další články přinesly mnoho pozitivních poznatků. Z hlediska památkové péče je třeba vyzdvihnout příspěvek Jaroslava J. Alta, jehož obsahem je mimo jiné podrobná úvaha o důvodech, které vedly ke konečnému rozhodnutí obnovit v rámci právě dokončené obnovy kostela výmalbu jeho interiéru z 19. století a ne rekonstruovat barokní santiniiovskou barevnost. Komplexní rekonstrukce zelené barevné santiniiovské vrstvy by nutně předpokládala zánik mladší barevnosti z let 1853–1854, která byla respektována při poslední významné opravě interiéru kostela za Ludvíka Láblera v letech 1897–1902. Přiznáním této poslední velké historicky a umělecky důležité výmalby kostela zvítězila odpovědnost a úcta ke všem vývojově významným etapám výmalby interiéru kostela a pochopení i dalších souvislostí s dílčími slohovými prvky v interiéru

5) V této souvislosti nelze nepřipomenout skutečnost, že vyhotovení pečlivého stavebněhistorického průzkumu není zárukou dosažení jednoznačného poznání podrobného vývoje stavby. Spory o interpretaci náleзовých situací učiněných při průzkumech a dalších mnoha faktorů vývoje stavby nemusí být v některých případech bezpečně objasněny nikdy.

stavby. Zveřejnění úvah vedoucích k tomuto dobrému rozhodnutí je v oboru památkové péče vzácné, a proto velmi cenné.

Obsahem příspěvku Petra Macka a Pavla Zahradníka jsou mimo jiné některé velmi významné aspekty pozdně barokní přestavby klášterních budov. Odůvodněné jsou úvahy o záměrně pěstované a ctěné klášterní tradici při těchto stavebních úpravách v souvislosti s nedávno prokázanou existencí drobné kaple románského původu, zřejmě z doby před založením kláštera. Místo s touto kaplí mohlo hrát v dějinách cisterciáckého řádu v českých zemích mimořádně důležitou roli a vědomí tohoto významu mohlo být v baroku velmi živé. Připomínka patrových cisterciáckých kaplí v Plasech a ve Zlaté Koruně je zřejmě namístě a mohla by být pobídkou k dalším úvahám o funkci zdejší kaple.

Není cílem této recenze komentovat všechny příspěvky recenzovaného sborníku. Zmíníme z ostatních příspěvků články R. Lomíkové, J. Zdichynce či J. Lavického, M. Horyny a J. Royta, které spolu s dalšími texty obohatily naše znalosti o stavebním, historickém a uměleckohistorickém vývoji sedleckého kláštera.

Závěrem je možno shrnout, že recenzovaný sborník poukázal na několik skutečností. Především je zřejmé, že naše úsilí o poznání gotické střeoevropské sakrální architektury doby kolem roku 1300 není prozatím adekvátní jejímu významu. Jde o období, kdy se důležitá část české architektury (resp. architektury na české půdě) poprvé ve svých dějinách dostává na špici evropského vývoje. Drží krok s nejvýznamnějšími stavebními podniky střední Evropy a v mnohém je dokonce i předčí. Je proto na místě se touto dobou zabývat, a to pokud možno v evropských souvislostech. Dále je čím dál očividnější, že současné evropské bádání o významu těchto českých staveb ví a je schopno je integrovat do evropského vývoje „moderní“ sakrální architektury nastupující pozdní gotiky. Je rovněž zřejmé, že české bádání je si této skutečnosti vědomo a je schopno představit svůj pohled na vývoj sakrální architektury této doby. Recenzovaný sborník je dobrou možností pozitivní konfrontace na tomto poli. Tuto úlohu nesporně splnil. Posunul bádání o značný kus dopředu, naznačil v některých případech jeho další směry a inspiroval k úvahám o jeho metodách. Je tedy nejen mimořádně užitečný, ale i díky vkusně graficky zpracované obálce krásný.

PAVEL KROUPA